

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
 माननीय न्यायाधीश श्री सुष्मालता माथेमा
 माननीय न्यायाधीश श्री हरिप्रसाद फुयाल
 आदेश

०७२-WO-०२६२

विषय:- उत्प्रेषण, प्रतिषेध, परमादेशलगायत जो चाहिने आज्ञा आदेश जारी गरी पाउँ।

तनहुँ जिल्ला, तत्कालीन बन्दीपुर गाउँ विकास समिति हाल बन्दीपुर नगरपालिका वडा नं ६ स्थायी घर भई हाल काठमाडौं जिल्ला, का.म.न.पा. वडा नं १६ बालाजु बस्ने कानून, न्याय, भ्रष्टाचार, मानव अधिकार लगायतका विषयमा पत्रकारिता गर्ने पत्रकार तथा अधिवक्ता विकास भट्टराई -----१	}
निवेदक	

विरुद्ध

प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, काठमाडौं -----१ अर्थ मन्त्रालय, काठमाडौं -----१ कानून, न्याय, संविधान सभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय, काठमाडौं -----१ कानून किताब व्यवस्था समिति, काठमाडौं -----१	}
विपक्षी	

नेपालको संविधानको धारा ४६ तथा १३३(२) र (३) बमोजिम दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र आदेश यस प्रकार छः-

१. निवेदनको संक्षिप्त व्यहोरा:

म निवेदक तनहुँ जिल्ला, बन्दीपुर नगरपालिका वडा नं ६ मा स्थायी बसोबास भएको नेपाली नागरिक हो। नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ मा भएको व्यवस्था बमोजिम मेरो उमेर पुगेका कारण २०७० साल मंसिर ४ गते संविधान सभाका लागि भएको दोस्रो चुनावमा म निवेदकले पनि भोट हाली आफ्नो प्रतिनिधि छान्नको लागि सक्रीय रूपमा भाग लिएको हो। यस अर्थमा निवेदनमा उठाइएको विषयमा मेरो पनि सार्थक सम्बन्ध रहेको स्पष्ट हुन्छ। नेपालको इतिहासमा नेपाली जनताले आफ्नो संविधान आफैले लेखनको लागि मिति २०७० साल मंसिर ४ गते दोस्रो पटक संविधान सभाको निर्वाचन भएको सर्वविदितै छ। सो निर्वाचनमा नेपालकै इतिहासमा सबैभन्दा बढी नेपाली जनताले भाग लिई आफ्नो प्रतिनिधि छानेका थिए। निर्वाचन भएको लगभग २२ महिनामा नै संविधान सभाले संविधान तयार गरिसकेको अवस्था रहेको छ। संविधान जारी गर्नु पूर्व संविधान सभामा विभिन्न किसिमका समितिहरू गठन भई छलफल गरी संविधान सभाको पूर्ण वैठकमा दफावार छलफलसमेत भएको थियो। अन्त्यमा संविधान सभाले दुई तिहाई भन्दा बढी बहुमतबाट पारित गरेको र तत्कालीन संविधान सभाका अध्यक्षले प्रमाणीकरण गरेको संविधानलाई राष्ट्रपतिबाट २०७२ साल असोज ३ गते सार्वजनिक गरी नेपाल भर लागू भएको अवस्था छ। संविधान सभाले संविधान जारी गर्नुपूर्व दुई पटकसम्म मस्यौदा तयार गरेको थियो। सो मस्यौदामा भएको व्यवस्थाको बारेमा जनताको राय लिनको लागि संविधान सभाले लाखौं प्रति छपाई गरी निःशुल्क वितरण गरेको थियो। सो मस्यौदामा भएका प्रावधानलाई लिएर सुदूर पूर्वका जनताले पनि उल्लेख्य रूपमा सुझावहरू दिएका थिए। सो मस्यौदा निःशुल्क रूपमा गाउँ गाउँसम्म पुगेका कारण सर्वसाधारण जनताले समेत उल्लेख्य रूपमा सहभागी भई सुझाव दिन सकेका थिए। यसरी नेपालको इतिहासमा नेपाली जनताले आफ्नो संविधान आफैले बनाएको भएपनि नेपाली जनताले उक्त संविधानलाई चर्को मूल्यमा किन्नुपर्ने अवस्था सिर्जना भएको छ।

ff.

नेपाली जनता अझै पनि उल्लेख्य संख्यामा गरिवीको रेखामुनी बस्न वाध्य छन्। उनीहरुले विहान खाए भने बेलुका के खाने भन्ने अवस्थामा अझै पनि रहेका छन्। यसैगरी कतिपय नेपाली जनता बनमा बसेर आफ्नो जिविका चलाएका पनि देख्न सकिन्छ। आफ्नो प्रतिनिधि चुनेर पठाएपछि आफूलाई के कस्तो अधिकार तथा कर्तव्य सुम्पिएका छन् भन्ने बारेमा जान्न पाउनु उनीहरुको अधिकार नै हो। जनप्रतिनिधिहरुले चुनावमा दिएको बचनअनुसार संविधान निर्माण भयो या भएन भनेर जान्न पाउनु आम नेपाली नागरिकहरुको अधिकारको विषय हो। यस्तो अवस्थामा कानून किताब व्यवस्था समितिले नेपालको संविधानको मूल्य चर्को राखेका कारण आम नेपालीले त्यस्तो अधिकार तथा कर्तव्य एवं संविधानमा भएका अन्य विषय अध्ययन गर्न पाउने अवसरबाट बच्चित हुनु परेको छ। यसले गर्दा नेपालको संविधानको धारा २७ मा रहेको सूचनाको हकबाट नेपाली जनताहरु बच्चित भएका छन्। संविधान जारी गर्नु पूर्व सबै कार्य गर्न सरकारले खर्च गरेको अवस्थामा जारी गरिएको संविधान जनतालाई बेच्नु जनताको मतको अवमूल्यन गर्नु सरह हो।

अतः उल्लेखित विभिन्न कारणले गर्दा नेपाली जनता तथा संविधान सभामा आफ्ना प्रतिनिधि पठाउने मतदातालाई संविधान सभाबाट जारी भएको नेपालको संविधान निःशुल्क रूपमा अध्ययन गर्ने अधिकार रहेको छ। तसर्थ सरकारका सम्बन्धित निकायहरुले नेपालको संविधानको मूल्य रु. १३०।- (एकसय तीस रुपैयाँ) राख्ने जुन निर्णय गरेका छन्, त्यसलाई उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी नेपालभित्र नेपाली नागरिक बसेका प्रत्येक घरमा निःशुल्क वितरण गर्न र गर्न लगाउन परमादेश लगायतका आवश्यक आदेश जारी गरी पाउँ। साथै यो रिट निवेदनको अन्तिम दुङ्गो लागदासम्म सरकारका सम्बन्धित निकायहरुले संविधान सभाबाट हालै जारी भएको नेपालको संविधान उल्लेख्य संख्यामा विक्री गरिसक्ने भएकाले सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१ बमोजिम हाललाई नेपालको संविधान विक्री गर्न रोक लगाई नेपालको नागरिक भएका प्रत्येक घरमा एक-एक प्रति सो संविधान निःशुल्क रूपमा वितरण गर्न र गर्न लगाउन विपक्षीहरुको नाममा अन्तरिम

ff.

८६.

आदेशसमेत जारी गरी पाँऊ भन्नेसमेत व्यहोराको अधिवक्ता विकास भट्टराईले यस अदालतमा दायर गरेको निवेदनपत्र ।

२. यस अदालतबाट मिति २०७२।६।१७ मा भएको संक्षिप्त आदेशको व्यहोरा:-

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो? माग बमोजिमको आदेश जारी हुनु नपर्ने कुनै आधार कारण भए सबुद प्रमाण सहित म्याद सूचना पाएका मितिले बाटाका म्यादवाहेक १५ दिनभित्र विपक्षी नं. १,२ र ३ को हकमा महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत र अन्य विपक्षीको हकमा आफै वा आफ्नो कानूनबमोजिमको प्रतिनिधीमार्फत लिखितजवाफ पेश गर्नु भनी आदेश र निवेदनको प्रतिलिपि समेत साथै राखी विपक्षीहरूका नाममा म्याद सूचना जारी गरी लिखित जवाफ परे वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार गरी पेश गर्नु । निवेदकले अन्तरिम आदेश माग गरेतर्फ विचार गर्दा नेपालको संविधान बिक्री गर्न रोक लगाउनु उपयुक्त नहुने हुँदा निवेदकको मागबमोजिम अन्तरिम आदेश जारी गर्नु परेन कानून बमोजिम गर्नु ।

३. कानून किताब व्यवस्था समितिको लिखित जवाफको संक्षिप्त व्यहोरा:-

यस समिति "कानून किताब (व्यवस्था र वितरण) आदेश, २०२१" (यसपछि "आदेश" भनिएको) अन्तर्गत स्थापना भएको हो । नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित तत्कालीन कानून तथा न्याय मन्त्रालयको मिति २०३३।११।१७ को सूचनाअनुसार नेपाल कानूनका सम्पूर्ण पुस्तकहरू प्रकाशन गर्ने अधिकार यस समितिलाई मात्र भएको र समितिले प्रचलित कानूनी व्यवस्था एवं आफ्नो आर्थिक क्षमताअनुसार स्थापना कालदेखि नै विगतमा जारी भएका सबै संविधान एवं कानूनका पुस्तकहरूको मूल्य कायम गरी सोही बमोजिम बिक्री वितरण गर्दै आइरहेको छ । आदेशको दफा ५ अनुसार समितिको कार्य सञ्चालनको लागि समितिको कोष रहने र सो कोषमा नेपाल सरकारबाट प्राप्त हुने अनुदान रकम, किताबहरूको बिक्री वितरणबाट प्राप्त रकम, अनुवादबाट प्राप्त रकम र सहायता स्वरूप समितिलाई प्राप्त अन्य रकमहरू रहने व्यवस्था छ । हालको अवस्थामा समितिको प्रमुख आय श्रोत भनेको समितिबाट प्रकाशित पुस्तकको बिक्री वितरणबाट प्राप्त हुने रकम नै रहेको र सोही रकमबाट

८७.

४

समितिले नेपालको संविधान लगायतका नेपाल कानूनहरूको प्रकाशन गर्न आवश्यक पर्ने सम्पूर्ण सामग्री खरिद तथा कर्मचारीको तलब भत्ता व्यहोर्नु पर्ने अवस्था रहेको छ। नेपालको संविधानको छपाई एवं वितरणको लागि नेपाल सरकारबाट कुनै किसिमको अनुदान वा सहयोग प्राप्त नभएको, विगतमा जारी भएका संविधान एवं ऐन, नियमका पुस्तकहरूको छपाईको लागत खर्चअनुसार नै न्यूनतम मूल्य कायम गरी सोही बमोजिम समितिबाट बिक्री गर्दै आएको र हाल पनि सोही बमोजिम नेपालको संविधानको मूल्य पुस्तक छपाईको लागत खर्च अनुसार रु. १३०।- (एकसय तीस रुपैयाँ+) कायम गरिएको हुँदा उक्त मूल्य प्रचलित बजार भाउभन्दा महँगो नभएको व्यहोरा सम्मानित अदालतसमक्ष अबगत गराउछु। समितिले हाल आएर नेपालको संविधान निःशुल्क रूपमा वितरण गर्न सक्ने अवस्था नभएको तथा यस समितिबाट प्रकाशन हुने नेपालको संविधान एवं नेपाल कानूनका पुस्तक छपाई एवं समितिमा कार्यरत कर्मचारीको तलब भत्ता तथा सुविधा एवं पुस्तक वितरणमा लाग्ने खर्च नेपाल सरकारबाट व्यहोर्ने व्यवस्था भएमा समितिले नेपालको संविधान निःशुल्क रूपमा वितरण गर्न आवश्यक व्यवस्था मिलाउनेतर्फ आवश्यक कारबाही गरिने नै भएको र यस समितिबाट प्रकाशित नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को बिक्री मूल्यसंग सम्बन्धित विषयमा निवेदक नरहरि आचार्य भएको रिट निवेदनमा सम्मानित अदालतबाट भएको आदेश समेतको आधारमा प्रस्तुत रिट निवेदनको कुनै औचित्य नदेखिँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाऊँ भन्नेसमेत व्यहोराको कानून किताब व्यवस्था समितिको तर्फबाट ऐ. का मुख्य निर्देशक रामबहादुर बस्नेतले पेश गरेको लिखित जवाफ।

४. नेपाल सरकार अर्थ मन्त्रालयको लिखित जवाफको व्यहोरा:

नेपालको संविधान, २०७२ को प्रारम्भिक मस्यौदा संविधानसभाले तयार पारी जनताको राय सुझाव लिने प्रयोजनको लागि निःशुल्क वितरण गरिएको हो। तर संविधानसभाबाट पारित नेपालको संविधान कानून किताब व्यवस्था समितिले प्रकाशन गरेको र सो समिति कानून किताब प्रकाशन गर्ने आधिकारिक, स्वतन्त्र एवं स्वायत्त निकाय भएको र सो समितिले हालसम्म निःशुल्क कुनै पनि प्रकाशन वितरण गर्ने

Jy.

नगरेको हुँदा र समिति स्वयं आय आजन गरी सञ्चालन हुने हुँदा निःशुल्क वितरण गर्न सक्ने अवस्था नरहेको व्यहोरा सम्मानित अदालतसमक्ष सादर अनुरोध गर्दछु। निवेदन जिकिर बमोजिम नेपालको संविधानको प्रकाशन र वितरण गर्ने कार्य यस मन्त्रालयको भएको नहुँदा असम्बन्धित यस मन्त्रालय समेतलाई विपक्षी बनाइरहन पर्ने नहुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेजभागी छ। खारेज गरी पाऊँ भन्नेसमेत व्यहोराको नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालयको तर्फबाट सचिव, सुमनप्रसाद शर्माले यस अदालतमा पेश गरेको लिखित जवाफ।

५. नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको लिखित जवाफको व्यहोरा: संविधानसभाबाट जारी भएको नेपालको संविधान निःशुल्क रूपमा वितरण गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्ने निवेदन जिकिर सम्बन्धमा नेपाली जनताले संविधानसभा मार्फत बनाई लागू गरेको नेपालको संविधानको वरेमा सर्वसाधारणलाई सु-सूचित गर्ने र उक्त संविधान निःशुल्क रूपमा प्राप्त हुन सकोस् भन्ने उद्देश्यले नेपाल सरकार, सूचना तथा संचार मन्त्रालयले मुद्रण विभागको वेभसाइट www.dop.gov.np मा सो संविधान प्रकाशन गरी नेपाल राजपत्र निःशुल्क रूपमा डाउनलोड गर्न र पढ्न सकिने व्यवस्था गरेको छ। यसका साथै व्यवस्थापिका संसद सचिवालय लगायतका अन्य सरकारी निकायको वेभसाइटमा समेत नेपालको संविधान डाउनलोड गरी हेर्न र पढ्न सकिने व्यवस्था गरिएको छ। कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय अन्तर्गतको कानून किताब व्यवस्था समितिले प्रकाशन गरेको नेपालको संविधानको मूल्य कायम गरिएको भन्ने विषयको हकमा कानून किताब व्यवस्था समिति विकास समिति ऐन, २०१३ बमोजिम स्थापना भएको एक संगठित संस्था भएको र त्यस्तो संस्थाले आफ्नो लागतका आधारमा संस्थाद्वारा प्रकाशित कुनै सामग्रीको मूल्य निर्धारण गर्न सक्ने नै भएकोले त्यसरी प्रकाशन गरिएको सामग्रीको मूल्य कायम गरेको कारणबाट कसैको संविधान वा कानून प्रदत्त हक अधिकारमा प्रतिकूल असर परेको भनी मान्न नमिल्ने हुँदा मूल्य कायम गर्ने निर्णयलाई गैरकानूनी भन्न मिल्ने देखिदैन। कुन सामग्रीको के कति मूल्य कायम गर्दा उचित वा मनासिव हुन्छ भन्ने विषय रिट क्षेत्रबाट निकौल गर्न नमिल्ने भएकोले रिट निवेदनमा उठाइएको विषय निर्थक छ

४८

भन्नेसमेत व्यहोराको नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको तर्फबाट ऐ. को सचिव कमलशाली धिमिरेले पेश गरेको लिखित जवाफ ।

६. कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय, सिंहदरबारको लिखित जवाफको व्यहोरा:-

कानून किताब व्यवस्था समिति "कानून किताब (व्यवस्था र वितरण) आदेश, २०२१" (यसपछि "आदेश" भनिएको) अन्तर्गत स्थापना भएको हो । उक्त आदेशको दफा ४ को उपदफा (१) अनुसार नेपाल कानूनको संकलित वा फुटकर रूपमा छपाउने, बिक्री वितरण गर्ने समेतका कर्तव्य र अधिकार समितिमा निहित रहेको छ । सोही आदेशको दफा २ ले समितिले किताब छपाउनको लागि कागज खरिद गर्ने, आफ्नै छापाखाना चलाउन सक्ने, छापिएका सामग्रीको बिक्री वितरण गर्न आवश्यक बन्दोवस्त गर्न सक्ने लगायतका अधिकारहरु समितिलाई प्रदान गरेको हुँदा समितिबाट प्रकाशित पुस्तकको मूल्य निर्धारण गर्न समिति स्वतन्त्र रहेको छ । त्यसैगरी, नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित तत्कालीन कानून तथा न्याय मन्त्रालयको मिति २०३३।१।१७ को सूचनाअनुसार नेपाल कानूनका सम्पूर्ण पुस्तकहरु प्रकाशन गर्ने अधिकार समितिलाई मात्र भएको र सोही कानूनी व्यवस्थाअनुसार नै समितिले आफ्नो स्थापनाकालदेखि नै कानूनका पुस्तकहरु प्रकाशन एवं बिक्री वितरण गर्ने कार्य गर्दै आएको हुँदा कानूनबमोजिम स्थापित संगठित संस्थाले आफ्नो प्रकाशनको मूल्य कायम गर्दा कसैको संविधान प्रदत्त हक र मौलिक हक हनन हुने होइन । यसरी अधिकार प्राप्त निकायबाट संविधानको किताबको मूल्य कायम गरेको विषयलाई अन्यथा भन्न नमिल्ने हुँदा समितिबाट भएको नेपालको संविधानको मूल्य निर्धारण एवं सोको बिक्री वितरणको कार्य कानून सम्मत भएकोले प्रस्तुत रिट निवेदनको कुनै औचित्य नभएकोले खारेज गरी पाऊँ ।

आदेशको दफा ५ अनुसार समितिको कार्य सञ्चालनको लागि समितिको कोष रहने र सो कोषमा नेपाल सरकारबाट वार्षिक रूपमा प्राप्त हुने अनुदान रकम, किताबहरुको बिक्री वितरणबाट प्राप्त रकम र सहायता स्वरूप समितिलाई प्राप्त अन्य रकमहरु रहने व्यवस्था छ । समितिको प्रमुख आय श्रोत समितिबाट प्रकाशित

४९

Ref.

पुस्तकको बिक्री वितरणबाट प्राप्त हुने रकम भएको र सोही रकमबाट समितिले नेपालको संविधान लगायतका नेपाल कानूनहरूको प्रकाशन गर्न आवश्यक पर्ने सम्पूर्ण सामग्री खरिद तथा कर्मचारीको तलब भत्ताको खर्च व्यहोर्नु पर्ने अवस्था रहेको छ। नेपालको संविधानको छपाई एवं वितरणको लागि नेपाल सरकारबाट छुट्टै बजेट रकम वा अन्य कुनै किसिमको अनुदान वा सहयोग प्राप्त नभई समितिले आफ्नै श्रोतबाट स्थापनाकालदेखि नै संविधान एवं ऐन, नियमका पुस्तकहरूको छपाई गरी सकेसम्म न्यूनतम् मूल्य कायम गरी बिक्री वितरण गर्दै आएको र हाल नेपालको संविधानको मूल्य पुस्तक छपाईको लागत खर्चअनुसार रु. १३०।- (एकसय तीस रुपैयाँ+)

कायम गरिएको हुँदा उक्त मूल्य प्रचलित बजार भाउ भन्दा महँगो नभएको व्यहोरा सम्मानित अदालतसमक्ष अनुरोध गर्दछु। संगठित संस्थाले आफ्नो प्रकाशनको मूल्य कायम गर्ने विषय रिट क्षेत्रबाट निरुपण हुने विषय समेत नभएकोले रिट निवेदन खारेज गरी पाऊँ भन्नेसमेत व्यहोराको कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय, सिंहदरबारको तर्फबाट सचिव भेपराज शमर्ले यस अदालतमा पेश गरेको लिखित जवाफ।

आदेश खण्ड

७. नियमबमोजिम पेशी सूचीमा चढी निर्णयार्थ यस इजलासमा पेश हुन आएको प्रस्तुत निवेदनको निवेदन सहितको मिसिल अध्ययन गरी निम्न बमोजिमको बहस समेत सुनियो।
८. रिट निवेदकको तर्फबाट विद्वान् बरिष्ठ अधिवक्ता डा. श्री चन्द्रकान्त ज्वाली, विद्वान् अधिवक्ताहरू श्री ऋषिराम घिमिरे, श्री किर्तिनाथ शर्मा पौडेल, श्री त्रिलोकबहादुर चन्द, श्री ज्ञानेन्द्रराज आरण, श्री तुलसीभक्त पोखरेल, श्री चिरञ्जीवी नेपाल, श्री जनकराज आचार्य, श्री रामेश्वरप्रसाद कोइराला, श्री मुकुन्द अधिकारी, श्री मनिषकुमार श्रेष्ठ, श्री किशोर खतिवडा, श्री विशालकुमार उपाध्याय, श्री लिलाध्वज उपाध्याय, डा. श्री शिवकुमार यादव, श्री अनन्तराज लुइटेल, डा. श्री देवबहादुर बोहोरा र निवेदक अधिवक्ता श्री विकास भट्टराईले गर्नु भएको बहस समेत सुनियो। विद्वान कानून व्यवसायीहरूले मूलतः जनताका प्रतिनिधिहरूले जनतासँग परामर्श गरी बनाएको

Ref.

५८

संविधान न्युनतम रूपमा एक पटकलाई निःशुल्क रूपमा प्राप्त गर्ने पाउनु पर्दछ। संविधानमा आफूले दिएको सुझावहरु परे परेनन् भन्ने र संविधानमा के कस्तो अधिकार, प्रावधान र व्यवस्थाहरु गरिएका छन् त्यसको अध्ययनमार्फत जानकारी पाउने हक हुने हुनाले संविधानको मुल्य कायम गरेको मिलेन। निःशुल्क रूपमा कम्तिमा प्रत्येक घरमा एक प्रति संविधान हुने गरी वितरण गर्ने व्यवस्था गर्ने परमादेश समेत जारी होस् भन्ने विषयमा जोड दिएको देखिन्छ।

९. त्यसैगरी प्रत्यर्थीको तर्फबाट विद्वान नायव महान्यायाधिवक्ता श्री लोकराज पराजुलीले सामान्यतयाः संविधान तथा कानूनका किताबहरु मुल्य राखेर नै विक्री वितरण गर्ने राज्यले संरचना निर्माण गरेको छ। संविधानको प्रति विभिन्न तहबाट वेभ साइटमा राखी निःशुल्क रूपमा हेर्न र पढ्न सक्ने व्यवस्था गरिएको छ। यद्यपि जारी भएको संविधान, संविधान सभाले मस्यौदामा परामर्श गर्दा निःशुल्क वितरण गरेको परिप्रेक्ष्यमा, जारी भएको संविधान पनि निःशुल्क प्राप्त गर्न सकिन्छ कि भन्ने अपेक्षालाई अन्यथा भन्न सक्ने देखिँदैन। तथापि समितिले आफ्नो लागत राखी प्रकाशन गरेको किताबको खर्च उठाउनु पर्ने हुनाले निःशुल्क वितरण हुन नसक्ने हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खोरेज गरी पाऊँ भनी आफ्नो बहस जिकिर प्रस्तुत गर्नुभयो।
१०. उपरोक्त बहस जिकिर समेत सुनी निर्णयतर्फ विचार गर्दा निवेदन मागदावी बमोजिम नेपाली जनतालाई निःशुल्क रूपमा नेपालको संविधान वितरण गर्नु गराउन् भन्ने आदेश जारी हुनुपर्ने हो, होइन? भन्ने विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो।
११. निर्णय तर्फ विचार गर्दा, यसमा नेपाली जनता तथा संविधान सभामा आफ्ना प्रतिनिधि पठाउने मतदातालाई संविधान सभाबाट जारी भएको नेपालको संविधान निःशुल्क रूपमा अध्ययन गर्ने अधिकार रहेकोमा सरकारका निकायहरूले नेपालको संविधानको मूल्य रु. १३०। - राख्ने गरी भएको निर्णय उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी नेपालभित्र नेपाली नागरिकको प्रत्येक घरमा निःशुल्क वितरण गर्न र गर्न लगाउन परमादेश लगायतका आदेश जारी गरी पाऊँ भन्ने मुख्य निवेदन दावी रहेको देखिन्छ। नेपालको संविधानको छपाई एवं वितरणको लागि नेपाल सरकारबाट कुनै किसिमको अनुदान वा सहयोग प्राप्त नभएको, विगतदेखि नै जारी भएका संविधान एवं ऐन, नियमका

Ref.

पुस्तकहरूको छपाईको लागत खर्चअनुसार नै न्यूनतम मूल्य कायम गरी सोही बमोजिम समितिबाट बिकी गर्दै आएको र हाल पनि सोही बमोजिम नेपालको संविधानको पुस्तक छपाईको लागत खर्च अनुसार रु. १३०।- (एकसय तीस रुपैयाँ) मूल्य कायम गरिएको, साथै यस समितिबाट प्रकाशन हुने कानूनका पुस्तक छपाई एवं समितिमा कार्यरत कर्मचारीको तलब भत्ता समेत किताब व्यवस्था समिति स्वयमले व्यहोर्नु पर्ने भएकोले यस अवस्थामा संविधानको न्यूनतम मूल्य कायम गर्दैमा व्यक्तिको हक अधिकारमा प्रतिकुल असर नपर्ने हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने विपक्षीहरूको मुख्य लिखित जवाफ रहेको देखिन्छ।

१२. नेपालको संवैधानिक विकासक्रममा सम्बन्धित संविधानहरूको प्रस्तावनाको तुलनात्मक अध्ययन गर्दा नेपाल सरकारको वैधानिक कानून, २००४ सुप्रिम कमाण्डर श्री ३ पद्म शम्शेरले जारी गरेको पाइन्छ। नेपालको अन्तरिम शासन विधान, २००७ तत्कालिन राजा श्री ५ त्रिभुवन विक्रम शाहले, नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०१५ तत्कालिक राजा श्री ५ महेन्द्र विर विक्रम शाहदेवले, नेपालको संविधान, २०१९ तत्कालित राजा श्री ५ महेन्द्र विर विक्रम शाहदेवले, नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ तत्कालिन राजा श्री ५ विरेन्द्र विर विक्रम शाहदेवले, नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ तत्कालिन आन्दोलनका प्रमुख घटक दलहरूको राजनैतिक सहमतिको आधारमा र नेपालको संविधान (२०७२) सार्वभौमसत्ता सम्पन्न नेपाली जनताले जारी गरेको भन्ने देखिन्छ। नेपालको राजनैतिक-संवैधानिक इतिहासमा संविधान सभाले संविधान बनाउने छ भन्ने बाँकी रहेको विषयलाई जनताद्वारा निवाचित समानुपातिक प्रकृतिको संविधान सभाले अवधारणा पत्र निर्माण गरी समिति प्रणालीबाट^१ प्रतिवेदनहरू मार्फत मस्यौदा तयार गरी प्रारम्भिक मस्यौदामा संविधान सभा भित्र छलफल गरे पश्चात एकिकृत मस्यौदा तयार पारी संविधानका प्रमुख सरोकारवाला जनतासमक्ष मस्यौदाको प्रति निःशुल्क वितरण गरी देश भरीबाट सुझाव संकलन भई त्यस्ता सुझावलाई आवश्यकता र औचित्य अनुसार ग्रहण गरी करिव आठ वर्षको अन्तरालमा

Ref.

^१ सर्वोच्च अदालतको वेवसाइटमा रहेको संविधानसभा समितिको प्रतिवेदन [Federal Parliament Secretariat eLibrary: Constituent Assembly Committee Report](http://202.45.146.100:5050/handle/123456789/23) <http://202.45.146.100:5050/handle/123456789/23>

४६

पहिलो संविधानसभाको विघटन पश्चात दोश्रो संविधानसभाले एक विशिष्ट परिस्थितिमा संविधान निर्माण गरी जारी गरेको पाइन्छ ।

१३. सामान्यतया: संविधान सभाबाट संविधान लेखन कार्य एक जटिल र खर्चिलो प्रक्रिया हो । यस्तो कार्यमा जनसहभागिता मार्फत संविधान सभाबाट निर्मित संविधानमा जनताको अपनत्व रहन्छ भन्ने मान्यता रहेको पाइन्छ । नेपालका विभिन्न संविधानहरूलाई हेर्दा नेपालको संविधान (२०७२) यस भन्दा अधिका प्राय सबै संविधानहरूको सार, भाव र महत्व निष्ठृत गरिएको तथा नेपाली समाजमा भएका सकारात्मक राजनैतिक र सामाजिक परिवर्तनको पृष्ठभूमिमा तयार पारिएको, विगत सात दशकको रूपान्तरण सहितको राजनैतिक र संवैधानिक दस्तावेजको रूपमा रहेको देखिन्छ । संविधानसभाको निर्वाचन र गठनको पृष्ठभूमि, यसको बनावट र सरोकारवालाहरूको सुझाव समेतका आधारमा नेपालको संविधानमा एक रूपान्तरणकारी प्रस्तावना, सबै प्रकारका अधिकारहरूको एकिकृत दस्तावेजको रूपमा मौलिक हक, तीन तहमा आधारित संघीय व्यवस्था, वहुलतामा आधारित शासन व्यवस्था, स्वतन्त्र न्यायपालिका, राज्यलाई थप उत्तरदायी बनाउने विभिन्न संवैधानिक आयोगहरु लगायत राज्यका विभिन्न संरचनाहरूमा समानुपातिक समावेशिता सहितको व्यवस्थाहरु संविधानका विशिष्ट आयामको रूपमा रहेको पाइन्छ । नेपालको संविधान निर्माण गर्दा विभिन्न सरोकारवालाहरूलाई प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष रूपमा सहभागी गराइएको र जनताको तहमा समेत सुझावहरु संकलन गरिएको परिप्रेक्ष्यमा संविधानमा के कस्तो व्यवस्था रहेको छ भनी जान्न पाउने एक स्वभाविक अपेक्षा नेपाली जनताको तहमा हुनुलाई अन्यथा भन्न मिल्ने देखिँदैन । जनताको यस्तो अपेक्षालाई सार्वजनिक सरोकारको रिट निवेदनमार्फत यस अदालतमा पेश भएको प्रस्तुत विषय न्यायिक निरूपणसँग तात्विक सम्बन्ध राखे प्रकृतिको नै देखियो ।
१४. प्रथमतः निवेदकले न्यूनतम् रूपमा एक पटक सबै नेपाली जनतालाई नभएपनि कम्तिमा पछिल्लो राष्ट्रिय जनगणनामा देखिएका प्रत्येक घरवासमा पुरने गरी एक प्रति संविधान निःशुल्क वितरण गर्नु भन्ने आदेश जारी गरिपाऊँ भनी वहसको क्रममा समेत जिकिर लिएको सम्बन्धमा विचार गर्नुपर्ने देखियो । मूलतः आफूलाई समेत परामर्श

४७

Jf.

गरी, आफ्नो समेत सुझाव लिई जारी गरिएको संविधानमा आफ्ना सुझावहरु समेटिएको छ वा छैन् र के कस्ता प्रावधानहरु उल्लेख गरिएका छन् भन्ने कुराको सूचना पाउनु सचेत नागरिक (informed citizenry) को सामान्य अपेक्षा हो। संवैधानिक मूल्य, मान्यता र प्रावधानको सम्बन्धमा सहज र प्रभाकारी रूपमा जनतालाई सु-सूचित हुने अवसर प्रदान गरी संवैधानिक प्रावधानहरुको बरेमा जनतामा जागरण (awareness) गराई संवैधानिक व्यवस्थाको पारदर्शिता (transparency) कायम गर्नु राज्यको कर्तव्य भित्रकै विषय हो। यसै सन्दर्भमा नेपालको संविधानको प्रस्तावनामा, “हामी सार्वभौमसत्तासम्पन्न नेपाली जनता, नेपालको स्वतन्त्रता, सार्वभौमिकता, भौगोलिक अखण्डता, राष्ट्रिय एकता, स्वाधीनता र स्वाभिमानलाई अक्षण्ण राखी जनताको सार्वभौम अधिकार, स्वायतता र स्वशासनको अधिकारलाई आत्मसात् गर्दै; राष्ट्रहित, लोकतन्त्र र अग्रगामी परिवर्तनका लागि नेपाली जनताले पटक-पटक गर्दै आएका ऐतिहासिक जन आन्दोलन, सशस्त्र संघर्ष, त्याग र बलिदानको गौरवपूर्ण इतिहासलाई स्मरण एवं शहीदहरू तथा बेपत्ता र पीडित नागरिकहरूलाई सम्मान गर्दै; सामन्ती, निरंकुश, केन्द्रीकृत र एकात्मक राज्यव्यवस्थाले सृजना गरेका सबै प्रकारका विभेद र उत्पीडनको अन्त्य गर्दै; बहुजातीय, बहुभाषिक, बहुधार्मिक, बहुसांस्कृतिक तथा भौगोलिक विविधतायुक्त विशेषतालाई आत्मसात् गरी विविधताबीचको एकता, सामाजिक सांस्कृतिक ऐक्यबद्धता, सहिष्णुता र सद्वावलाई संरक्षण एवं प्रवर्धन गर्दै; वर्गीय, जातीय, क्षेत्रीय, भाषिक, धार्मिक, लैंगिक विभेद र सबै प्रकारका जातीय छुवाछूतको अन्त्य गरी आर्थिक समानता, समूद्धि र सामाजिक न्याय सुनिश्चित गर्न समानुपातिक समावेशी र सहभागितामूलक सिद्धान्तका आधारमा समतामूलक समाजको निर्माण गर्ने संकल्प गर्दै; जनताको प्रतिस्पर्धात्मक बहुदलीय लोकतान्त्रिक शासन प्रणाली, नागरिक स्वतन्त्रता, मौलिक अधिकार, मानव अधिकार, बालिग मताधिकार, आवधिक निर्वाचन, पूर्ण प्रेस स्वतन्त्रता तथा स्वतन्त्र, निष्पक्ष र सक्षम न्यायपालिका र कानूनी राज्यको अवधारणा लगायतका लोकतान्त्रिक मूल्य र मान्यतामा आधारित समाजवादप्रति प्रतिबद्ध रही समृद्ध राष्ट्र निर्माण गर्न; संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन व्यवस्थाको

Jf.

८४

माध्यमद्वारा दिगो शान्ति, सुशासन, विकास र समृद्धिको आकांक्षा पूरा गर्न संविधान सभाबाट पारित गरी यो संविधान जारी गर्दछौं।” भनी उल्लेख भएको पाईन्छ। संविधानको प्रस्तावनमा नै यो संविधान नेपाली जनताद्वारा जारी भएको भनी उल्लेख भएको पाईन्छ भने जनताद्वारा जारी भएकै कारण उक्त संविधानले हाल सम्म जारी भएका सम्पुर्ण संविधानहरूको समेत रूप ग्रहण गरी वैधता प्राप्त गरेको मान्यु पर्ने देखिन्छ। जनताद्वारा जारी भएको संविधान जनता समक्ष पहुचयोग्य हुनुपर्छ भन्ने कुरामा दुईमत रहन सक्ने भएन। संविधानको प्रारम्भिक भागमा, “यो संविधान देशको मूल कानून हो र यस संविधानको पालना गर्नु प्रत्येक व्यक्तिको कर्तव्य हुनेछ”^३ भन्ने व्यवस्था रहेको पाईन्छ। संविधान देशको प्रमुख कानून मात्र नभई यसले देश र जनतालाई एक अर्का सँग जोड्ने काम समेत गर्दछ। वस्तुतः संवैधानिक चेतनाको अभिवृद्धि र संवैधानिक पारदर्शीताबाट संविधानले व्यक्तिलाई तोकेको कर्तव्यको मात्र जानकारी हुने नभई निजहरूले आफ्नो अधिकारको दावी गर्न सक्ने, शासन प्रणालीमा सहभागी हुन पाउने र राज्यका विभिन्न निकायलाई उत्तरदायी बनाउन सक्ने तथा प्रत्येक अद्यावधिक निर्वाचनमार्फत लोकतान्त्रिक प्रक्रियाबाट सरकार र राज्यका नीतिमा सकारात्मक परिवर्तन गर्न सहायता पुग्ने देखिन्छ।

१५. राज्यले निश्चित संरचनामार्फत संविधान तथा कानूनका पुस्तकहरू प्रकाशन गरी बिक्री गर्ने कार्यलाई एक नियमित कर्तव्य अन्तर्गतिको विषयको रूपमा हेरिनु पर्दछ। नेपाल कानून किताब व्यवस्था समिति यस्तो कार्यको नियमित रूपमा कार्यान्वयन गर्ने इकाईको रूपमा रहेको देखिन्छ। उक्त समितिको लिखित जवाफ समेतबाट न्युनतम लागतमा संविधान तथा कानूनका पुस्तकहरू प्रकाशन र बिक्री वितरण भइरहेको र त्यसको निश्चित मुल्य तोकिने हुँदा संविधानको पनि मुल्य तोकेको हो भन्ने देखिन्छ। राज्यको यस्तो नियमित कार्यमा निवेदकको अन्यथा भनाई समेत रहेको देखिन्दैन। दिर्घिकालीन रूपमा र सधै सबैलाई संविधान निःशुल्क वितरण गर्नु भन्ने निवेदकको दावी समेत रहेको नभई एकपटकलाई मात्रै निःशुल्क वितरण गर्नु भन्ने माग रहेको

८५

^३ नेपालको संविधान भाग १ प्रारम्भिक धारा १

Jf.

देखिन्छ। संविधान तथा कानूनले प्रत्यक्ष रूपमा संविधानको प्रति निःशुल्क वितरण गरिनेछ भन्ने कानूनी दायित्व सिर्जना नगरेको भए तापनि संविधान जारी हुनुभन्दा अगाडि परामर्शको लागि संविधानको मस्यौदा जसरी निःशुल्क रूपमा वितरण गरियो त्यसैगरी संविधानको प्रति समेत राज्यले वितरण गर्न नसक्ने भन्ने हुँदैन। संविधान मस्यौदाको क्रममा नेपाली जनतालाई संविधानको मस्यौदा वितरण गरी सुझाव समेत संकलन गरिएको अबस्थामा सो संविधानमा के के विषयवस्तु समावेश गरिएका छन् भन्ने कुराको जानकारी सहज र सर्वसुलभ रूपमा राज्यको तर्फबाट सूचना पाउने हक नेपाली जनतामा रहेको मान्नु पर्दछ। सूचनाको हकलाई मौलिक हकको रूपमा संविधानले प्रत्यभूत गरेको परिप्रेक्ष्यमा संविधान सभाबाट जनताको सहभागितामा निर्माण भई जारी भएको सबै कानूनहरूको श्रोत तथा राज्य व्यवस्था संचालन गर्ने मुख्य राजनैतिक-संवैधानिक दस्तावेजेको रूपमा रहेको संविधानको एक प्रति एक पटकको लागि प्राप्त हुने हक जनतामा रहेको मान्नु पर्दछ। आफ्ना हक अधिकार स्थापित गराउने मुख्य दस्तावेजको रूपमा रहेको संविधानको जानकारी गराउनु राज्यको संवैधानिक, कानूनी एवं परम् नैतिक दायित्व सिर्जना भएको देखिन्छ। यस परिप्रेक्ष्यमा संविधानको एक प्रति न्यूनतम रूपमा प्रत्येक घरमा पुर्ने गरी निःशुल्क वितरण गर्ने राज्यको सार्वजनिक कर्तव्य सिर्जना भएको देखियो।

१६. प्रस्तुत सन्दर्भमा निवेदक अधिवक्ता नरहरी आचार्य वि. श्री ५ को सरकार, कानून तथा न्याय मन्त्रालय समेत भएको उत्प्रेषण रिट निवेदन (ने.का.प. २०५० (क), अंक २, नि.नं. ४६९५) मा नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को बढी मूल्य कायम गरी बढी मूल्य लिई बिक्री गरेको स्वः सिद्ध हुँदा यसरी बढी मूल्य रु. २०। निर्धारण गरेको प्रत्यर्थीहरूको सम्पूर्ण काम कारबाही र निर्णय समेत उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी प्रकाशित भइसकेको, बिक्री गर्न बाँकी रहेको संविधान र अब प्रकाशित गर्ने संविधान निःशुल्क वा नाम मात्रको न्युनतम मूल्य कायम गरी बिक्री वितरण गर्नु भन्ने प्रत्यर्थीहरूको नाउँमा आदेश जारी गरी पाउँ भन्ने रिट निवेदनको मुख्य निवेदन दावी भएकोमा अदालतले “कुनै प्रचलित नेपाल कानूनले संविधानको मोल यति हुनुपर्छ भनी नतोकेको र संविधानको कति मोल कायम गर्ने भन्ने सम्बन्धमा
- Jf.

५

त्यसको लागत र खर्चको लेखाजोखाबाट हुने हुँदा रिट क्षेत्रबाट मोल निर्धारण गर्न नमिल्ने भएकोले निवेदकको माग बमोजिम नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ ले प्रदान गरेको हक कुण्ठीत भएको नदेखिंदा आदेश जारी गरिहरन परेन" भन्ने आदेश जारी भएको देखिन्छ। मुलतः उक्त आदेशलाई हेर्दा उल्लिखित संविधान एक आयोगले मस्यौदा गरी जारी गरिएको र जनताको तहमा मस्यौदा वितरण गरी सार्वभौम जनताका प्रतिनिधिद्वारा जारी गरिएको भन्ने देखिँदैन। नेपालको संविधान (२०७२) ले जनतालाई सार्वभौम सत्ताको श्रोत मानेको नयौं परिप्रेक्ष्यमा तथा जनताको तहमा वैधानिक अपेक्षा सिर्जना भएको बदलिएको परिवेशमा उक्त आदेशलाई आधार मानी निःशुल्क संविधान वितरण गर्नुपर्ने अवस्था नरहेको भनी निष्कर्षमा पुग्न सकिने देखिँदैन।

१७. संवैधानिक र कानूनी व्यवस्थाहरूको सु-सुचित हुने हकलाई बास्तविक रूपमा चरितार्थ गर्नको लागि राज्यबाट जारी भएका कानून समेतका सूचनाहरू सर्वसाधारण जनताले सरल, सुलभ र निःशुल्क रूपमा प्राप्त गर्न सक्नु पर्दछ। प्रस्तुत सन्दर्भमा केही अन्य देशहरूको व्यवस्थाको अबलोकन गर्नु सान्दर्भिक देखिन्छ। संयुक्त राज्य अमेरिकामा संविधान एवं संघीय कानून सामान्यतया: सार्वजनिक रूपमा निःशुल्क उपलब्ध हुन्छन्। सरकारी मुद्रण कार्यालय (GPO) www.gpo.gov र www.congress.gov नामक वेबसाइटले संविधान, संघीय कानून र नियमहरू समेतको निःशुल्क पहुँच प्रदान गरेको देखिन्छ। बेलायत सरकारले www.legislation.gov.uk मार्फत कानूनमा निःशुल्क पहुँच प्रदान गर्दछ। अट्रेलियामा नागरिकहरूले संघीय कानूनहरू Federal Register of Legislation को www.legislation.gov.au नामक website मार्फत निःशुल्क पहुँच प्रदान गरेको देखिन्छ। त्यसैगरी भारतले India Code को www.indiacode.nic.in नामक वेबसाइटमार्फत कानुनी दस्तावेजहरूमा निःशुल्क पहुँच प्राप्त गर्न सकिन्छ। उल्लिखित उदाहरणबाट जनतालाई संविधान लागायतको कानूनी दस्तावेजहरूमा सहज र निःशुल्क पहुँच दिनु राज्यको जनता प्रतिको दायित्व र जिम्मेवारी रहेको हुन्छ भन्ने प्रष्ट हुन आयो।

६

८४

१८. विपक्षीहरूको लिखित जवाफमा नेपालले पनि वेबसाइटमा नेपालको संविधानको प्रति राखिएकोले छापिएको प्रति वितरण गर्न नसकिने भन्ने जिकिर लिएको देखिन्छ। वस्तुतः संविधान समेतका कानूनी दस्तावेजमा जनताको सहज र प्रभावकारी पहुँचको लागि राज्यको आर्थिक, शैक्षिक अवस्थामा सुहाउँदो माध्यम अबलम्बन गर्नुपर्ने हुन्छ। नेपाली जनताको शैक्षिक स्तर, इन्टरनेटमा रहेको पहुँच, इन्टरनेटको विश्वनीयता र सर्वसाधारणमा कम्प्युटर, सूचना प्रविधि सम्बन्धी ज्ञान एवं पहुँचको कमीले गर्दा वर्तमान अवस्थामा नेपालको संविधानको प्रति वेबसाइटमा राखेर मात्रै सबै व्यक्तिहरूले सहज र प्रभावकारी पहुँच प्राप्त गर्न सक्ने अवस्था नरहेकोले नेपालको संविधानको प्रति वेबसाइटमा राखेर मात्रै नागरिकको सूचनाको हक प्रतिको राज्यको दायित्व र जिम्मेवारी पुरा भएको मान्न मिल्ने देखिदैन्। त्यसको लागि नेपालको संविधानको एक-एक प्रति एकपटकको लागि राज्यको तर्फबाट कम्तिमा प्रत्येक घरमा जनतालाई निःशुल्क वितरण गर्नु सूचनाको हक तथा जनताको वैधानिक अपेक्षा प्रति राज्यको दायित्व र जिम्मेवारीको रूपमा रहेको देखिन आयो।
१९. नेपाल सरकारको तर्फबाट प्रतिवाद गर्दा विभिन्न वेभसाईटहरूमा संविधानको प्रति प्रविष्ट गरिएको र त्यसबाट हेर्न सकिने भन्ने जिकिर लिएको पाइन्छ। नेपाल एक क्रमिक रूपमा साक्षर हुँदै गएको देश हो। विद्युतीय तथा इन्टरनेटको पहुँचको तथ्याङ्कबाट (विश्व बैंक, २०२२, करिव ५५ प्रतिशत) नेपाल क्रमिक रूपमा पहुँच योग्य हुँदै गएको देखिन्छ। यस परिस्थितिमा ठुलो संख्यामा जनताहरूले संविधानको प्रतिमा पहुँच राख सक्ने अवस्था देखिदैन। यसर्थ न्यूनतम् रूपमा प्रत्येक घरमा सानो आकारमा र न्यूनतम् खर्चमा छापिएको संविधानको प्रति राज्यले उपलब्ध गराउन सक्ने नै देखिन्छ। अझ उक्त संविधानभित्र रहेको अन्तरवस्तुहरू नागरिकलाई विभिन्न माध्यमहरूबाट जानकारी गराउनु राज्यको कर्तव्य भित्रको विषय हो। वस्तुतः निवेदकको माग बमोजिम मुल्य निर्धारण भई नियमित रूपम विक्री वितरणमा रहेको संविधानको प्रतिको मुल्य उत्प्रेषणको आदेशाङ्कारा बदर गरी रहनु पर्ने देखिएन। यद्यपी संविधान सभाबाट जारी भएको नेपालको संविधानको प्रति निम्न रूपमा र प्रक्रियाबाट वितरण

८५

ff.

गर्नु गराउनु भनी संविधानको धारा ४६ र १३३ बमोजिम प्रत्यर्थीहरुको नाममा परमादेशको आदेश जारी गरिएको छः-

१. मिति २०७९। १०। द मा सार्वजनिक भएको नेपालको पछिल्लो जनगणनाका आधारमा, स्थानीय तहको सहायतामा, नेपाल सरकारले नेपाल कानून किताव व्यवस्था समितिमार्फत प्रत्येक प्रदेशमा सजिलो र कम खर्चिलो हुने, पकेटमा राख्न मिल्ने, सानो आकारमा संविधानको प्रति छंपाई प्रत्येक घरबास वा धुरीमा उपलब्ध गराउन्।
२. विद्युतीय वा इन्टरनेटको माध्यमबाट नेपाल सरकार सूचना तथा संचार मन्त्रालयको नेतृत्वमा र कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालयमार्फत संघीय, प्रदेश र स्थानीय तहमा सजिलैसँग हेर्न र उतार गर्न (download) सकिने गरी एक निश्चित वेभ साइटमा राख्ने प्रवन्ध मिलाई त्यसको जानकारी सर्वसाधारणलाई गराउन्।
३. नेपाल सरकार सूचना तथा संचार मन्त्रालयमार्फत विभिन्न संचार माध्यम तथा सामाजिक संजालहरुमा संविधानको प्रति वितरण गर्न आवश्यक प्रवन्ध मिलाउनु, साथै संविधानका आधारभूत विशेषताहरु सहितको जानकारी हुने सामाग्री तयार गरी विभिन्न संचार माध्यमतथा सामाजिक संजालमा वितरण/परिचरण गर्ने प्रवन्ध मिलाउन्।
४. दिर्घकालिन रूपमा संविधानको छापिएको प्रति यथासक्य न्युनतम लागत मुल्य कायम हुने गरी देशका सबै प्रदेश, जिल्ला र स्थानीय तहमा नियमित खरिद गर्न पाउने प्रवन्ध मिलाउन्।
५. प्रस्तुत आदेश प्राप्त भएको ६ महिनामा उल्लिखित आदेशहरुको कार्यान्वयन गरी यस अदालतका मुद्दा महाशाखाका प्रमुख तथा यस अदालतका प्रवक्तालाई कार्यान्वयन प्रतिवेदन पेश गर्नु भनी कानून, न्याय तथा संदसीय मामिला मन्त्रालयलाई जानकारी गराउन्।

ff.

२०. प्रस्तुत आदेशको जानकारी महान्यायाधिवक्ता कार्यालयमार्फत विपक्षीहरूलाई दिई निवेदनको दायरीको लगत कहा गरी आदेशको विद्युतीय प्रति विद्युतीय प्रणालीमा प्रविष्ट गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाई दिनू।

हरिप्रसाद फुयाल
(न्यायाधीश)

उक्त रायमा सहमत छु।

सुष्मालता माथेमा

(न्यायाधीश)

इजलास अधिकृतः मैना माझी/रोदिप सुनाम/मेजुमी गुरुङ
कम्प्युटर अपरेटरः समी नेपाली
ईति सम्बत् २०८० साल भद्रौ २४ गते रोज १ शुभम् -----।